

PROŠLOST

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historijuBroj 55
Godina XXVIII
Maj, 2023.
[str. 99-104]

© Monos 2023

Muslimanske rezolucije: osvrt na Zeničku i Bugojansku rezoluciju (1941.–1942.)

Hamza Memišević

Koristeći se arhivskom građom i periodikom u svojstvu primarnih izvora, polazišna intencija rada jest temeljem novih saznanja reinterpretirati narav odnosa bosanskohercegovačke muslimanske elite u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, spram položaja Roma–muslimana unutar NDH, rasvijetljavajući pri tome ulogu Adem-age Mešića i Džafer bega Kulenovića. Bugojanskom rezolucijom nastoji se ponuditi cjelovitiji uvid u poziciju muslimanskog romskog stanovništva i djelovanja tadašnjih organa vlasti NDH. Inicijalno se prilaže sažeti presjek dosadašnjih relevantnih radova na temu muslimanskih rezolucija čime se nastoji kontekstualizirati etiologija njihove pojave u vremenu nastanka. **Ključne riječi:** muslimanske rezolucije, Zenica, Bugojno, Adem-age Mešić

Prvi zapažen tekst na temu *rezolucija* nastaje 1955. godine, a objavljen je u emigrantskom časopisu *Bosanski pogledi*–glasilu mlade muslimanske emigracije okupljene oko Adila Zulfikarpšića.¹ Dr. Muhamed Hadžijahić u svojem radu iz 1974. godine (SFRJ), ističe kako tadašnja društvena znanost nije posvetila dovoljnu pažnju fenomenu nastanka muslimanskih rezolucija iz 1941. godine.² U suvremenoj historiografiji, Muslimanske rezolucije (1941. – 1942.) predstavljaju izrazito magnetičnu temu, kojoj je kompilaciju tekstova posvetio i dr. Enes Karić u svojem radu *Muslimanske rezolucije u novijim tematizacijama*. Taj se rad može smatrati kvalitetnom osnovom za daljnje proučavanje muslimanskih rezolucija, s obzirom da

1 Bosanski pogledi: časopis za kulturno socijalne probleme. (God. 01, 1955. Br. 1), Dokumenti iz najskorije prošlosti Bosne i Hercegovine: Sarajevska rezolucija od oktobra 1941. Rezolucija muslimana grada Mostara 1941. godine. Rezolucija građana Banjaluke od 12. novembra 1941. godine.

2 Muhamed Hadžijahić, Muslimanske rezolucije iz 1941. godine, U: Glasnik VIS-a, 37/1974, br. 1-2.

su u radu ponuđena najcjelovitija tumačenja.³ Tekstovi muslimanskih rezolucija prožeti su islamskim načelima, što predstavlja ključno polazište razumijevanja postupaka i implikacija tadašnje tradicionalne bosanskohercegovačke muslimanske elite. U rezolucijama se nastoji ukazati pozornost na ubijanje muslimana uslijed *ustanka* na teritoriju NDH. Tako se u Sarajevskoj rezoluciji navodi da “...u akcijama koje poduzimaju komunisti i pobunjeni pravoslavni Srbi stradaju u najvećoj većini samo muslimani...”⁴ Potpisnici Mostarske rezolucije oštro osuđuju “ubistva i progone muslimana pod izlikom srpstva, komunizma, gajretovštine, sokolstva, jenezze, jerežaštva itd”⁵ Zloupotreba fesa od strane “divljih ustaša” prilikom likvidacije pravoslavnih, pojava je kojoj se također posvećuje pažnja u rezolucijama. Konkretno, o tome govori Sarajevska, Prijedorska i Banjalučka rezolucija.⁶

Srpski povjesničar Branko Petranović, u svojem je djelu *Istorija Jugoslavije* naveo pojedina razmatranja na tu temu. Petranović Muslimanske rezolucije ne smatra izrazom *antifašizma*, već ih promatra u kontekstu opredijeljenosti bosanskohercegovačke muslimanske elite ka izgradnji vjerske snošljivosti, zbog bojazni da će posljedice ratnih stradanja u najvećoj mjeri podnijeti bosanskohercegovački muslimani. Iako, osudivši pojedine postupke hrvatske vlasti, bosanskohercegovački muslimani nisu prekidali odnos sa NDH, zaključuje Petranović.⁷

Važna sastavnica *rezolucija* jest apel vlastima Nezavisne Države Hrvatske o uspostavi reda i sigurnosti u državi. Državni poredak Nezavisne Države Hrvatske nedvojbeno je manifestirao neefikasnost u tom pogledu, obzirom da je od prvog dana postanka, pa do okončanja II. svjetskog rata, teritorij NDH bivao stalno ratno čvorište. Državni poredak potkopavali su pretendenti za uspostavu vlasti i društvenu revoluciju, ali i saveznici NDH.⁸ Muslimanske rezolucije nastajale su u razdoblju od 1941. i 1942. godine, u vremenu dok ustaničke snage vrše nasilje i teror nad muslimanskim i katoličkim stanovništvom. Činjenica je, da su 1943. godine u istočnoj Bosni uslijed oružanog djelovanja četnika počinjeni masovni zločini nad bosanskohercegovačkim muslimanima, dok se preostalo stanovništvo povuklo iz dijelova u kojima je vojnu vlast preuzela *Narodnooslobodilačka vojska*, što je rezultiralo priljevom izbjeglica. U svibnju 1943. godine *Ministarstvo zdravstva i urudžbe* uputilo je tadašnjem ministru za postradale krajeve, dr. Mehmedu Alajbegoviću izvještaj u kojem se nalazio podatak o broju izbjeglica, uglavnom muslimana, a broj izbjeglih dosegao je čak 320.000. Alajbegović je Nijemce i Talijane označio “*glavnim akterima katastrofe*” koji su, potpirujući nacionalne i vjerske tenzije

3 Nasuprot zlu: Muslimanske rezolucije iz 1941. Zajednička izjava iz 2015., Priredili Enes Karić i Mustafa Spahić, El – Kalem, Sarajevo, 2019, str. 39–64.

4 Arhiv Bošnjački institut Sarajevo, Fond Zbrika Drugi svjetski rat–3/VIII-2

5 Ibid.

6 U tekstu rezolucije nastale u Prijedoru navodi se “U obližnjoj ispostavi Kozarcu divlje ustaše kojima se sada ne može uhvatiti traga s naperenim puškama sile muslimane da sjekirama ubijaju seljake grčko-istočne vjere, a poslije se to prikazuje kao neko likvidiranje starih računa između muslimana i tih seljaka. Znanjem tog logora divlje ustaše nose fesove te se stvara zabuna da sve zlo vrše muslimani “. Banjalučka rezolucija govori o tome da su ustaše prilikom sukoba sa pravoslavnim koristili muslimanska imena, govoreći “Udri Mujo drži Huso, ne daj tamo Meho!”. Pogledati: Ibid.

7 Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije* knjiga II, Nolit, Beograd, 1988, str. 66.

8 Četničke snage i Italijani imali su snažnu saradnju, a ta je saradnja bila posebno izražena u istočnoj Hercegovini. Pored saradnje na vojnom terenu, četnici i Italijani obilježavali su vjerske praznike, a vođe četničkih postrojbi boravile se u Splitu na konferencijama, koje su organizirali Italijani. Pogledati: Historijski muzej Sarajevo (HMS), Ustaška nadzorna služba (UNS), br. dokumenta 755, kut. 4, HMS, UNS, br. dokumenta 768, kut. 4.

između četnika i ustaša, radili na konačnom cilju koji se ogledao u podjeli stanovništva NDH na nacionalne i vjerske blokove. Ostvarivanjem tog cilja, navodi Alajbegović, Nijemcima i Talijanima bila bi ukazana mogućnost lakše kontrole, odnosno eksploatacije određenih područja u vidu ljudstva i materijalnih dobara.⁹

Muslimanske rezolucije iz 1942. godine nastojale su zaštititi muslimansku romsku populaciju unutar NDH. Prva rezolucija usmjerena ka ovom pitanju nastala je u Zenici 26. maja 1942. godine. Sadržajno identična rezolucija objavljena je i u Bugojnu 5. juna 1942. godine. Prije no što se prijeđe na sadržaj rezolucija, ukazat će se na zakonske odredbe o rasnoj pripadnosti unutar NDH, ali i na poduhvate bosanskohercegovačkih muslimana koji su prethodili donošenju rezolucija. Romska populacija obuhvaćena je članom 4. gdje je istaknuto da se Romom smatra osoba: *“koja potječe od dvaju ili više predaka drugog koljena koji su Cigani po rasi”*.¹⁰ U razdoblju 1941. godine pripadnici romske populacije jesu stradali *“u nekim od ustaških pokolja na terenu, ali masovnih, sistematskih hapšenja i odvođenja u logore nije bilo sve do proljeća 1942. godine”*.¹¹

Muslimani Tešnja, a zatim i sarajevska čaršija svojim su se djelovanjem založili za

muslimansku romsku populaciju nastojeći unaprijediti njihov položaj. Tim je povodom bosanskohercegovačka muslimanska elita u sklopu *Ministarstva unutrašnjih poslova NDH* formirala komisiju čiji su članovi bili Derviš M. Kokrut, Hamdija Kreševljaković, Mehmed Handžić, Muhamed Kantardžić i Muhamed Hadžijahić. Komisija je kroz svoje djelovanje nastojala izjednačiti status bosanskohercegovačkih muslimana i Roma, uzimajući Islam kao polazišnu referencu. Kako bi ponudila što uvjerljiviju argumentaciju, komisija je sačinila elaborat pozivajući se na prethodne studije koje su tretirale pitanje romskog stanovništva na području NDH. Zaključak komisije očitovao se u izjavi prema kojoj se Romi – muslimani razlikuju od (pre) ostalih Roma. Sukladno tome, *Ministarstvo unutrašnjih poslova NDH* 30.08.1941., donijelo je odluku prema kojoj se progon bijelih cigana zabranjuje.¹² Ipak, tijekom 1942. godine muslimanska romska populacija bila je u teškom statusnom položaju, što je rezultiralo njihovom stradanju.¹³

Doglavnik Adem-aga Mešić zauzeo se za zaštitu Roma muslimana, što je vidljivo iz dokumenta MUP NDH, koji navodi Mešićevu predstavku (molbu), koju istoimeno ministarstvo uvažava. Slijedom toga, navodi se, da se na Rome kao *bijele cigane* (muslimane)

9 HDA, RSUP SRH, SDS, Dosje Mehmeda Alajbegovića.

10 Hrvoje Matković, *Povijest Nezavisne Države Hrvatske* drugo dopunjeno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002, str. 289. Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti nikada nije usvojena u formi zakona. Jedina odredba unutar NDH, koja je usvojena u formi zakona jeste zakon kojim su poništeni svi akti od 1918. godine, pa do nastanka NDH 10. aprila 1941. godine. Zakonska odredba o rasnoj pripadnosti nastaje pod pritiskom i teškim međunarodnim okolnostima, prije svega njemačkog pritiska i italijanskih pretenzija. Pogledati: Tomislav Jonjić, *Hrvatska vanjska politika 1939. – 1942.*, Libar, Zagreb, 2000, str. 442. Tomislav Jonjić, Nevenko Bartulin fabricates and manipulates once again, u; Zbornik Janković, br. 5-6 (2021), str. 368 – 370.

11 Narcisa Lengel Krizman, Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Sudbina Roma 1941-1945. u: ČSP 18 (1), 29–42

12 Muhamed Džemaludinović, Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana, Takvim, 1971. O djelovanju ove komisije pisala je i Emily Greble, ona smatra da je muslimanske elita kroz odbranu Roma, branila svoju poziciju i status. Njena je ocjena, da u državi gdje je rasa znatno utjecala na svakodnevni život, bosanskohercegovački muslimani nisu mogli dopustiti da jedna muslimanska skupina bude izložena progonu, jer bi u konačnici i oni mogli iskusiti identičnu sudbinu. Pogledati: Emily Greble, *Sarajevo 1941 – 1945*, University press, Sarajevo, str. 103 – 104.

13 Hrvoje Matković, *Povijest NDH*, str. 186. Na teritoriju NDH romska populacija brojala je 40.000 pripadnika. Pogledati: Fikreta Jelić Butić, Ustaše i NDH, Liber/Školska knjiga Zagreb, Zagreb, 1978, str. 182.

ne smiju primjenjivati nikakve restriktivne mjere, te da su *bijeli cigani* pripadnici Islama, stoga ih se prema odredbi poglavnika ima smatrati arijevcima.¹⁴

Romska etnička grupa, kao što je ranije u tekstu spomenuto, iskusila je značajne demografske gubitke tijekom II. svjetskog rata, a nastojanja navedene grupe iz 1941. godine u sklopu komisije MUP-a NDH imale su polovičan uspjeh. Adem-aga Mešić u svojem iskazu datom 27. maja 1945. godine navodi kako je tadašnju poziciju doglavnika koristio i u svrhu zaštite onih, koji nisu pripadali hrvatskom narodu. Tako Mešić navodi primjer logornika Ivice Tortića i stožernika Gutića, koji su kritizirali njegov angažman u pogledu zaštite drugih skupina. Stožernik Gutić je zbog takvog Adem-aginog djelovanja, angažirao i dva satnika da pokrenu istragu protiv njega.¹⁵

Rezolucije iz 1942. godine, koje su nastale u Zenici i Bugojnu predstavljaju pokušaj ponovnog alarmiranja vlasti NDH i ukazivanja pozornosti na status Roma – muslimana, a povod nastanku rezolucija bilo je odvođenja Roma muslimana u logor. Zenička rezolucija donesena je 26. maja 1942. godine, dok je Bugojanska rezolucija donesena 5. juna 1942. godine. Sadržaj Bugojanske rezolucije priložit će se u tekstu ispod. Distinkcija u pogledu sadržaja rezolucije ogleda se u mjestu nastanka, datumu i potpisnicima.

“Bugojanski muslimani održali su sastanak povodom upućivanja u sabirne logore muslimana tako zvani Cigana iz Travnika i povodom glasila, da će se isto tako postupati i sa ostalim muslimanima tako zvanim Ciganima Herceg Bosne pa su nakon svestranog proučavanja ovog, za Islamsku zajednicu vrlo važnog pitanja, konstatovali sljedeće:

Sveta, Uzvišena i zakonom priznata vjera Islam ne poznaje podjelu ljudi po rasi i klasi.

Jedino priznaje razlikovanje, po uljudbi i pojedinačnoj vrijednosti, pošto su najpribraniji i najplemenitiji kod Bog dž.š. samo oni, koji se najtačnije drže propisa vjere.

Muslimani t. zvani Cigani jesu sastavni dio muslimanskog elementa u Herceg – Bosni. Oni se ni po čemu ne razlikuju od ostalih muslimana. Radjaju se i umiru kao muslimani, vode se u istim matičnim knjigama, izvršavaju sve obrede Islama, žene se i udaju sa ostalim muslimanima i muslimani ih nikada nijesu ni smatrali, da su što drugo nego muslimani kao i ostali. Uvijek su sa ostalim muslimanima i jednako izvršavali i vjerske i državljanske dužnosti, a uživali su i ista prava kao i svi muslimani u svim vremenima svoje prošlosti i sadašnjosti. Svi muslimani bez razlike ih i sada kao i uvijek smatraju dijelom svog vlastitog i zajedničkog tijela, te najenergičnije i najžešće osuđuju svako izdvajanje i razlikovanje ovih muslimana od ostalih. Svi muslimani hoće i jednodušno traže, da ovi muslimani imaju isti položaj i sudbinu kao i svi ostali muslimani Herceg – Bosne.

Pod pojmom Ciganin imade se razumjeti samo necivilizovani nomad/skitnica, koji nema stalnog nastana, niti određene uljudbe, nego se skita od mjesta do mjesta, provodi i lupeški život i za koga ne postoje nikakve državne i druge granice.

Postoji odredba Ministarstva unutarnjih poslova od 30.VIII.1941 broj: 32.661/41, koja određuje, da se u tako. zv Bijele Cigane muslimane nema dirati, jer se isti imadu smatrati Arijevcima. Stoga se na iste ne smiju primjenjivati nikakve mjere već određene, ili koje će se ubuduće odrediti protiv Cigana.

Priepis ove odredbe se prilaže.

Radi toga su Bugojanski muslimani odlučili, da ove svoje zaključke i konstatacije upute svojim najvišim vjerskim vlastima, od kojih mole i traže sljedeće.

14 Arhiv GHB (AGHB), Fond Ulema međžlis, UM – 1 – 1844/1942. O biografiji Adem-age Mešića pogledati: Tko je tko u NDH, Minevra, Zagreb, 1997, str. 265 -266.

15 Vladimir Dedijer, Antun Miletić, Genocid nad Muslimanima, Svjetlost, Sarajevo, str. 551 – 555.

Da se najžurnije učini sve potrebno, da mjerodavni faktori pozovu sve upravne vlasti, da se odredba Ministarstva unutarnjih poslova od 30-VIII-1941 br. 32. 661/41 strogo respektuje i da se ovaj dio našeg muslimanskog elementa kao i svi muslimani, koji imaju svoja stalna boravišta i zanimanja zaštite.

Da se najžurnije zatraži, da se svi oni, koji su već odvedeni u sabirne logore povrate svojim kućama i našoj muslimanskoj zajednici.

Da se zatraži od mjerodavnih faktora, da se one vlasti i organi, koji rade protivno Min. odredbi od 30. VIII. 1941 br. 32. 661/41 pozovu na odgovornost i privedu zasluženju kazni.

U BUGOJNU, dne 5. lipnja 1942. godine.

Za Muslimane kotara Bugojanskog.¹⁶

U dokumentu od 13. 6. 1942. godine, koji potpisuje zastupnik Reis – ul – uleme Salih Safvet Bašić, ukazuje se na intervenciju dr. Džafera Kulenovića (29. 5. 1942) povodom slučaja odvođenja Roma iz Travnika u logor. Odgovor koji je uslijedio iz njegovog kabineta, otkriva da su u logor odvedeni i muslimani, koji nisu bili Romi, a slučaj je riješen tako što su svi pušteni.¹⁷ U nizu sličnih intervencija, navodi se i slučaj Roma s područja Maglaja, točnije njih 55 koji su dana 28. 5. 1942. godine odvedeni u logor Jasenovac, ali angažmanom dr. Kulenovića naposljetku – spašeni.¹⁸ Proglas svim područnim Kotarskim vakufsko – mearifskim povjerenstvima i džematskim imamima, koji je upućen od strane Islamske zajednice, potvrđuje angažman dr. Kulenovića u pogledu ovog pitanja. Kroz proglas imamima daje se instrukcija da se u slučaju odvođenja Roma muslimana u logore, odmah reagira i zatraži njihovo puštanje.¹⁹

“U šlorsko – abadžijskom ozračju staljinističke ere jugo – komunističkog sudovanja”²⁰, Adem-aga Mešić okičen je svakojakim inkriminacijama, pa tako i optužbom za stradanje Roma u NDH. Mujo Alikić je u iskazu iz 20.06.1945. godine *Komisiji za utvrđivanje ratnih zločina* kazao da je jedne prilike sreo doglavnika Mešića u Zagrebu, na ulici, prilikom čega mu je Mešić u neformalnom razgovoru kazao: “pa zar vas cigana i čifuta ima još u Zagrebu”.²¹ Opravdano je postaviti pitanje, ukoliko je Adem-aga Mešić bio osvjedočeni neprijatelj i (ne)izravni egzekutor romske populacije, kako su Mujo Alikić i njegov prijatelj Huso Mašić, dočekali 1945. godinu, odnosno mogućnost davanja iskaza novim vlastima? Nije li ih doglavnik Mešić mogao na licu mjesta vansudski likvidirati ili narediti drugim organima vlasti da to učine. Etabliranje *nove elite* (unutar bosanskohercegovačkih muslimana) zahtijevalo je radikalno obezvrijeđivanje *stare elite*, stoga suvremeni trenutak zahtijeva revalorizaciju brojnih političkih biografija i njihovih odjeka u kontekstu bosanskohercegovačkih muslimana.

BIBLIOGRAFIJA

Arhivska građa

- Arhiv Bošnjački institut
- Arhiv Gazi Husrev begove biblioteke
- Hrvatski državni arhiv
- Historijski muzej Sarajevo

Članci i knjige

- Brka, Amir. Kenotaf za ubijene Tešanjske Rome, Sarajevo – Tešanj, Udruženje za

16 AGHB, Fond Ulema medžlis, UM – 1 – 1844/1942.

17 Ibid. Biografiju Džafer bega Kulenovića pogledati u: Tko je tko u NDH, str. 216 – 217.

18 Ibid.

19 Pogledati: Glasnik IVZ NDH, br. 8, Sarajevo, kolovoz 1942, God. X

20 Milan Blažeković, “Kako je Dr. Mehmed Alajbegović postao ministrom vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske?” Hrvatska revija, sv. 4, München–Barcelona 1987.

21 Amir Brka, Kenotaf za ubijene tešanjske Rome, Sarajevo – Tešanj, Udruženje za modernu historiju – Centar za kulturu i obrazovanje, 2022, str. 136.

- modernu historiju – Centar za kulturu i obrazovanje, 2022.
- Blažeković, Milan. “Kako je Dr. Mehmed Alajbegović postao ministrom vanjskih poslova Nezavisne Države Hrvatske?” Hrvatska revija, sv. 4, München–Barcelona 1987.
- Države Hrvatske?” Hrvatska revija, sv. 4, München–Barcelona 1987.
- Dedijer, Vladimir, Miletić, Antun. Genocid nad muslimanima, , Svjetlost, Sarajevo, 1990.
- Džemaludinović, Muhamed. Jedno svjedočanstvo naše humanosti iz ratnih dana, Takvim, 1971.
- Grebly, Emily. Sarajevo 1941 – 1945, University press, Sarajevo, 2020.
- Jelić – Butić, Fikreta. Ustaše i NDH, Liber/Školska knjiga Zagreb, Zagreb, 1978.
- Jonjić, Tomislav. Hrvatska vanjska politika 1939.- 1942., Libar, Zagreb, 2000.
- Jonjić, Tomislav. Nevenko Bartulin fabricates and manipulates once again, Zbornik Janković, br. 5-6 2021.
- Karić, Enes, Spahić, Mustafa. Nasuprot zlu: Muslimanske rezolucije iz 1941. Zajednička izjava iz 2015., El – Kalem, Sarajevo, 2019.
- Krizman – Lengel, Krizman. Prilog proučavanju terora u tzv. NDH: Sudbina Roma 1941-1945, Časopis za suvremenu povijest, br. 18 (1), 29–42
- Matković, Hrvoje. Povijest NDH drugo dopunjeno izdanje, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002.
- Grupa autora. Tko je tko u NDH, Minerva, Zagreb, 1997.
- Zulfikarpašić, Adil. Bosanski pogledi: časopis za kulturno socijalne probleme. (God. 01, 1955. Br. 1),
- Dokumenti iz najskorije prošlosti Bosne i Hercegovine: Sarajevska rezolucija od oktobra 1941. Rezolucija muslimana grada Mostara 1941. godine. Rezolucija gradjana Banjaluke od 12. novembra 1941. godine

Periodika

- Glasnik IVZ
- Hrvatska revija

SUMMARY

MUSLIM RESOLUTIONS: A REVIEW OF THE ZENICA AND BUGOJNO RESOLUTIONS (1941 – 1942)

Using archival materials and periodicals as primary sources, the starting point and intention of this paper is to reinterpret the nature of the relationship – based on new insights – between the Bosnian Muslim elites in the Independent State of Croatia, concerning the position of the Roma – Muslims within the Independent State of Croatia, also shedding light on the role of Ademaga Mešić and beg Kulenović. The Bugojno resolution tries to offer a more complete insight when it comes to the position of the Muslim Roma population, and the actions of the Independent State of Croatia authorities at that time. Initially, a condensed section listing relevant works on the topics of Muslim resolution is brought forth, which attempts to contextualize the etiology of their appearance in time and their origin.